

OBRAZ BOGA W STATUTACH SYNODU LEGATA FILIPA Z FERMO (1279 r.)

Urząd legata papieskiego, znany już w pierwszych wiekach istnienia Kościoła, przybrał na znaczeniu w okresie wzrostu władzy papieskiej i umocnienia się organizacji kościelnej. W wieku XIII wysyłanie przez papieży do różnych państw Europy swoich przedstawicieli stało się praktyką tak powszechną, iż kontynent europejski podzielony był na prowincje legackie obejmujące często większą ilość prowincji kościelnych, przynależących nawet do różnych krajów¹. W tym też okresie instytucja legata papieskiego znalazła swoje formalne podstawy w normach prawa kanonicznego².

Wśród różnorodnych form urzeczywistniania reformy kościelnej przez legatów reprezentujących interesy Kościoła powszechnego na pierwszy plan wysuwają się synody, zwane legackimi, odbywane pod ich przewodnictwem, a skupiające biskupów metropolii wchodzących w skład danej prowincji legackiej. Należy przy tym dodać, iż rola episkopatów lokalnych pozostawała tutaj raczej bierna i ograniczała się z reguły do przyjęcia na synodzie legackim statutów ogłaszanych przez legata³.

Znaczącym synodem legackim dla Polski w XIII w. był synod Filipa z Fermo, który odbył się 14 IX 1279 r. w Budzie, kiedy to prowincja kościelna gnieźnieńska należała do prowincji legackiej wraz z Węgrami, Pomorzem, Prusami i Czechami⁴. Na synodzie w Budzie Filip z Fermo, który uprzednio odwiedził Polskę, zajął się energicznie sprawami reformy kościelnej. Uchwały, jakie zapadły na tym zgromadzeniu zostały przezeń ogłoszone jako obowiązujące na terenie całej prowincji legackiej, dotyczyły więc i Polski⁵. Na uchwały synodu składają się obszerne statuty uszeregowane w 128 nume-

¹ P. H i n s c h i u s, *Lehrbuch des katholischen Kirchenrechts*, t. 1, Berlin 1869, s. 511 nn.

² Zob. c. 1-10, X, I, 30 oraz c. 1-5, I, 15 in VI°.

³ W. G ó r a l s k i, *Statuty synodalne legata Jakuba z Leodium*, *Prawo Kanoniczne* 27 (1984) nr 3-4, s. 149-150.

⁴ J. W. S o j k a, *Działalność ustawodawcza legatów papieskich w Polsce do 1309 r.*, Warszawa 1959 (mps w Bibl. ATK), s. 13.

⁵ *Synodus Budensis anni 1279*, w: *Antiquissimae constitutiones synodales provinciae Gneznensis, maxima ex parte nunc primum e codicibus manu scriptis typis mandatae* (ed. R. H u b e), Petropoli 1856, s. 72-164.

rowanych i zaopatrzonych w rubryki rozdziałach. Regulują one szereg dziedzin życia kościelnego metropolii wchodzących w skład prowincji legackiej. W szczególności przedmiotem norm prawnych jest dyscyplina duchowieństwa tak diecezjalnego, jak i zakonnego, sądownictwo kościelne, sakrament małżeństwa, stosunki katolików z Żydami i heretykami. O znaczeniu statutów Filipa z Fermo wymownie świadczy fakt odwoływania się do nich zarówno przez późniejszych legatów papieskich, jak i przez biskupów gromadzących się na synodach prowincjonalnych, m.in. w Polsce.

W podjętym opracowaniu chodzi o nakreślenie obrazu Boga, jaki można uzyskać na podstawie uchwał synodalnych z 1279 r. Analizując poszczególne sprawy objęte unormowaniem prawnym przez ustawodawcę synodalnego nie trudno dostrzec określoną wizję Boga kryjącą się w sformułowaniach wielu fragmentów statutów. Całość otrzymanego w ten sposób obrazu wskazuje, iż Bóg został ukazany jako obecny w poszczególnych Osobach Trójcy Świętej oraz w sakramencie Eucharystii. Poza tym w wizji tej Bóg jawi się jako wymagający czci i szacunku, i to zarówno w bezpośrednich do Niego relacjach, jak i w odniesieniu do miejsc kultu.

I. BÓG W OSOBACH TRÓJCY ŚWIĘTEJ

Wizja Boga, obecnego w poszczególnych Osobach Trójcy Świętej zawarta jest przede wszystkim w art. 83 — *De septem sacramentis*⁶, w którym ustawodawca synodalny poleca duszpasterzom pouczać wiernych m.in. o Trójcy Świętej, uznając tę prawdę za podstawową w religii katolickiej. W katechezie tej należało wyraźnie wyjaśniać, że Bóg Ojciec, Syn Boży i Duch Święty są trzema odrębnymi Osobami.

Bóg Ojciec został ukazany przez Filipa z Fermo przede wszystkim jako Ojciec i Stwórca, zasługujący na miłość i cześć⁷, przebaczący w sakramencie pokuty, obdarzający człowieka swoimi darami⁸.

Syn Boży, Jezus Chrystus, jawi się w statutach jako Słowo Wcielone, które przyjęło ciało ludzkie dla odkupienia rodzaju ludzkiego, zrodzone z Maryi Dziewicy za sprawą Ducha Świętego. Podkreśla się przy tym, iż Najświętsza Maryja Panna pozostała dziewicą poczynając i wydając na świat Syna Bożego⁹. Chrystus — to Odkupiciel ludzkości¹⁰, który poniósł mękę i śmierć krzyżową; Jego krwią została uświęcona Ziemia Święta¹¹. Trzeciego dnia Syn Boży

⁶ Synodus Budensis, jw. s. 138-139.

⁷ Zob. art. 98 — „De confessione in articulo mortis”. Tamże, s. 147-148.

⁸ Art. 91 — „De poenitentia”, Tamże, s. 142-143; Art. 25 — „Quoliter debeant servire ad altare”. Tamże, s. 88.

⁹ Art. 84 — „De Incarnatione”. Tamże, s. 139.

¹⁰ Art. 98 — „De confessione in articulo mortis”. Tamże, s. 147-148.

¹¹ Art. 82 — „De elemosynis et ultimis voluntatibus ad Curiam Romanam spectantibus”. Tamże, s. 136-138.

zmartwychwstał¹², a czterdziestego dnia po zmartwychwstaniu wstąpił do nieba¹³, pod koniec historii zbawienia przyjdzie ponownie jako Sędzia, aby każdemu oddać według sprawiedliwości: życie wieczne lub potępienie¹⁴.

Duch Święty — to trzecia Osoba Trójcy Świętej: został posłany przez Ojca i Syna i zstąpił na Apostołów pięćdziesiątego dnia po zmartwychwstaniu Chrystusa¹⁵. Ducha Świętego wierni otrzymują w sakramencie bierzmowania¹⁶.

2. BÓG W EUCHARYSTII

Dużo miejsca poświęcił prawodawca synodalny sakramentowi Eucharystii. W sumie, aż w kilkunastu artykułach zawarto normy odnoszące się zarówno do sprawowania, jak i do kultu Najświętszego Sakramentu.

Eucharystia została najpierw ukazana jako sakrament, w którym obecny jest Jezus Chrystus pod postaciami chleba i wina. On to, podczas Ostatniej Wieczerzy ustanowił ten sakrament, który mogą sprawować posiadający ważne święcenia kapłańskie. Bóg obecny w sakramencie ołtarza jest pokarmem i umocnieniem dla przyjmującego Go człowieka, któremu udziela swojej łaski¹⁷. W szczególny sposób komunія św. przynosi pomoc duchową chorym¹⁸.

Świadomość doniosłości prawdy o obecności Jezusa Chrystusa w Eucharystii nakazała ustawodawcy wydać szereg norm prawnych określających wiele spraw związanych z tą dziedziną. Zwrócono więc uwagę na konieczność używania przez kapłanów odpowiedniej materii sakramentu¹⁹, dokładność w odprawianiu mszy św.²⁰, ostrożność w dotykaniu i wnoszeniu postaci świętych po przeistoczeniu²¹, potrzebę częstej (co osiem dni) renowacji postaci eucharystycznych²², niedopuszczalność binowania tego samego dnia mszy św. z wyjątkiem święta Bożego Narodzenia²³, utrzymanie sprzętów liturgicznych służących do sprawowania Eucharystii w należytych stanie²⁴.

W trosce o cześć należną Najświętszemu Sakramentowi legat papieski

¹² Art. 85 — „De passione”. Tamże, s. 139-140.

¹³ Art. 86 — „De Ascensione et Spiritus Sancti missione”. Tamże, s. 140.

¹⁴ Tamże.

¹⁵ Tamże.

¹⁶ Art. 90 — „De confirmatione”. Tamże, s. 142.

¹⁷ Art. 99 — „De sacramento altaris”. Tamże, s. 148.

¹⁸ Art. 117 — „De Corpore Christi”. Tamże, s. 155-156.

¹⁹ Art. 100 — „De hostia”. Tamże, s. 148-149.

²⁰ Art. 101 — „Ut sacerdotes anstineant a spuendo post sumptionem Corporis”. Tamże, s. 149.

²¹ Art. 102 — „De Sanguine Christi elapso super corporale”. Tamże, s. 149-150.

²² Art. 104 — „Ut Eucharistiam renouent sacerdotes”. Tamże, s. 151.

²³ Art. 107 — „Ut sacerdos bis non celebret”. Tamże, s. 151-152.

²⁴ Zob. art. 109 — „Ut in fracto altari non celebret sacerdos”. Tamże, s. 152; Art. 110 — „De piscinis”. Tamże, s. 153; Art. 111 — „Ut corporalia et aliae vestes altaris abluantur in tempore”. Tamże, s. 153; Art. 112 — „De linteamibus attritis ecclesiarum”. Tamże, s. 153.

polecił kapłanom i wiernym pobożne zachowanie się podczas mszy św., szczególnie w chwili podniesienia postaci eucharystycznych, które z wiarą należy adorować w postawie klęczącej²⁵. Wiara w obecność Chrystusa w Eucharystii winna poza tym skłaniać wiernych, także dzieci, do klękania i pobożnego składania rąk na widok kapłana niosącego Najświętszy Sakrament. Znamienne jest określenie przez statuty Chrystusa obecnego pod postaciami eucharystycznymi jako Pana i Stwórcy²⁶.

Chrystus obecny pod postaciami eucharystycznymi, zaznaczono w innym fragmencie statutów, powinien doznawać czci od wiernych w świątyniach. Dozwolone jest przy tym przechowywanie w nich Najświętszego Sakramentu, tak jednak by wykluczyć — poprzez należyte zabezpieczenie — możliwość profanacji postaci świętych²⁷. Kult Boga-Człowieka utajonego w Eucharystii winien się jednak przejawiać przede wszystkim w pobożnym udziale wszystkich wiernych we mszy św.: we wszystkie niedziela i święta²⁸.

3. CZEŚĆ NALEŻNA BOGU

Ze sformułowań zawartych w wielu statutach synodalnych można urobić sobie obraz Boga jako Stwórcy, któremu należy się cześć. Jest On ukazany jako Istota, wobec której człowiek winien okazywać lęk obawiając się wzgardy i potępienia²⁹. Przejawem czci wobec Boga winno być dokładne i pobożne sprawowanie w świątyniach przepisanych form kultu Bożego, zwłaszcza przez duchownych. Służba Boża, szczególnie odmawianie godzin liturgicznych i odprawianie mszy św. mają stanowić, zaznaczył pracodawca, znaczące formy uczczenia Stwórcy³⁰. Podczas więc sprawowania służby Bożej duchowni winni przestrzegać przepisów liturgicznych, dotyczących nie tylko właściwego porządku nabożeństw, lecz również składania ukłonów ołtarzowi, krucyfikowski, zajmowania odpowiedniej postawy, przywdziewania odpowiednich szat itd. W tym wszystkim ma się wyrażać szacunek wobec samego Boga³¹.

Cześć i szacunek należny Bogu powinien wyrażać się także we właściwym traktowaniu miejsc świętych, zwłaszcza kościołów. Poleca więc prawodawca otoczenie obiektów sakralnych szczególną troską. Świątynie są domami Bożymi, podobnie jak i klasztory i mają służyć oddawaniu czci Bogu. Nie wolno ich żadną miarą w jakikolwiek sposób bezcześcić³². Wszelkie formy nieuszano-

²⁵ Art. 113 — „De reverentia Corporis Christi”. Tamże, s. 154.

²⁶ Art. 114 — „De reverentia Corporis Christi”. Tamże, s. 154.

²⁷ Art. 24 — „De chrismate, oleo et Eucharistia”. Tamże, s. 88.

²⁸ Art. 25 — „Ut parochiales visitent parochiam pro divino officio”. Tamże, s. 35.

²⁹ Zob. art. 128 — „De malitia hominum”. Tamże, s. 163-164; Zob. także art. 56 — „De jure patronatus. Tamże, s. 111-112.

³⁰ Art. 49 — „De frequentatione ecclesiarum”. Tamże, s. 103-104.

³¹ Art. 15 — „De reverentia in divinis officiis adhibenda”. Tamże, s. 81.

³² Art. 57 — „Ne ecclesiae aliquo modo violentur”. Tamże, s. 113-114.

wania miejsc świętych, a zwłaszcza ich grabież, naruszanie praw i przywilejów należy uznać za przestępstwa przeciwko samemu Bogu³³.

Wreszcie cześć wobec Boga wyraża się w szacunku wobec tych, którym powierzył On władzę kapłańską³⁴.

* * *

Obszerne statuty wydane przez Filipa z Fermo na synodzie w Budzie w 1279 r. obfitują w polecenia, zakazy, rady i wskazania dotyczące podstawowych dziedzin życia kościelnego ówczesnej prowincji legackiej tego reprezentanta papieża Mikołaja III. Normy te zostały zaadresowane w pierwszym rzędzie do duchowieństwa, choć wiele skierowano także do wiernych.

Obraz Boga, jaki można uzyskać na podstawie statutów synodalnych jest osobliwy. Bóg jawi się jako Stwórca, Odkupiciel i Źródło uświęcenia. Spośród trzech Osób Trójcy Świętej najczęściej punktem odniesienia dla wielu artykułów synodalnych jest Jezus Chrystus: Zbawca człowieka, pozostający w Najświętszym Sakramencie. Podkreśla się ponadto w statutach obowiązek oddawania Bogu czci, przede wszystkim w miejscach świętych. Bóg zasługuje na głębokie poszanowanie przez człowieka, gdyż jest Panem jego życia, Ojcem i przyszyłym Sędzią.

Trudno mieć pretensję do redaktora statutów, że zawarty w nich obraz Boga jest fragmentaryczny i niepełny: zabrakło miejsca dla wielu Bożych atrybutów. Należy wszakże pamiętać, że uchwały synodu Filipa z Fermo nie są średnio-wiecznym traktatem teologicznym. Mimo wszystko jednak — wydaje się — powiedziano w nich i tak wiele o Bogu, i dano przy tym do zrozumienia, iż właśnie On stanowi istotny punkt odniesienia całego ustawodawstwa.

³³ Art. 63 — „De defensione ecclesiae per principes”. Tamże, s. 118-120; Art. 79 — „De violatoribus ecclesiarum et coemeteriorum”. Tamże, s. 135.

³⁴ Zob. art. 75 — „De reverentia et honore ecclesiasticarum personarum”. Tamże, s. 129-132.

LA VISIONE DI DIO NEGLI STATUTI SINODALI DEL LEGATO
PONTIFICIO FILIPO DA FERMO (1279)

SOMMARIO

Nella storia della legislazione ecclesiastica particolare polacca un ruolo importante occupa il sinodo del legato pontificio Filippo da Fermo, celebrato in Buda nel 1279. Durante il sinodo il legislatore ha iniziato energicamente la riforma ecclesiastica nei paesi sottomessi alla sua giurisdizione.

La visione di Dio presentata negli statuti sinodali di Filippo di Fermo è singolare. Dio si manifesta come il Creatore, Redentore e Fonte della santificazione. Tra le persone di SS. Trinità gli articoli sinodali il più spesso si riferiscono al Gesù Cristo considerato come Redentore degli uomini e presente nell'Eucaristia. Si sottolinea inoltre l'obbligo di rendere l'onore a Dio, soprattutto nei luoghi sacri. Dio merita una profonda stima da parte dell'uomo.